

fet figura en diversos autors com Ciceró i Horaci, és *bajanus*, -a, -um, com a gentilici del nom de *Baijæ*, la famosa ciutat de Campània, port i platja marina, on estiuejaren coneguts patricis romans; i aquesta aplicació a un lloc famós de banys de mar donà lloc a l'ús del neutre o abstracte *Bajanum*, que Varró usa com a nom de la comarca de Baies, amb el valor de 'població de banys, o balneari en general', que observem també en Ciceró, i d'altra banda aquest mateix, amb Tibul i Properci, donen a *Baijæ*, per excel·lència, el sentit de 'banys, aigües termals', de qualsevol indret (d'on després 'estatge de platxeri' en algun d'ells, i en l'Antologia fins es converteix, planerament, en el nom d'una sala de banys dins un edifici).

Aribant al que més ens interessa, ja tenim un testimoni antiquíssim de l'aplicació als llegums, i precisament en la mateixa combinació dels Estatuts de Magalona: *fabæ baianae* apareix un cop en Apícies, l'escriptor gastronòmic del S. I d. C. (en el v, 210, cita d'Ernout-M.).⁶ El context no és explícit i per això s'ha dubtat, si no en l'aproximació etimològica, almenys en el traçat de tot el procés semàntic, per bé que ja M-L. i d'altres, i en forma més descabdellada Wartburg (*FEW*, s. v.), veuen ja en conjunt la bona filiació,⁷ i exposat ara tot el conjunt de les dades i fets de la qüestió, no crec que puguin ja quedar a ningú gaires dubtes.

DERIV.: *Bajania*: «Tirant no-s partia prop de Philip, per dupte que no fes o no digués alguna *bajania*, que vingués en desgrat de l'Infanta», *Tirant*, ed. pri., cap. 101 (Ag. I, 303; Riq., 241) (i altres, ja del S. xv, *AlcM*).⁸ **Bajanura* mall. («beneitura, sandez», bonic terme d'indulgènt ironia, no recollit en cap altre diccionari que el de Figuera, digne d'aferrar-se en la llengua literària). *Bajanada* [1803, Belv., avui el mot més vulgar de la família; i notem que a Llofriu té el sentit de 'menja de llegums o verdura bullida', derivat del de *trufes bajanes* «patates bullides, xafades i amanides», Ag., on tenim tan ben conservada l'accepció originària]. *Bajanejar* mall.; *bajanenc*, *bajanós*; *bajanot* (Em. Vilanova, AMAlcover, DBal., AlcM). *Abajananat*; *embajananat*.

Quant a *bajoca* i *bajoc*, no és que siguin derivats de *baja*, però sí que els crec mots de la mateixa família. Opino, en efecte, que es tracta d'una base *BAJÖC-CUS, -A, que es degué formar ja en el llatí vulgar tardà, i especial d'una zona que abraçaria els dos vessants dels Pirineus orientals, i potser els centrals, i alguns punts de la costa mediterrània de França i Itàlia, i que constitueix una variant morfològica del tipus *BAJANUS*, -ANA. Es pot documentar, com a nom d'una espècie de mongeta (o altre llegum semblant) en una ordenança barcelonina de 1290: «null hom... no gos entrar en vinyes, ne en ortos, de dies ne de nits, ne treu *bayoques* ne neguna fruita» (*BABL* xi, 300); i un centenar d'anys més tard el trobem ja aplicat a un home *baja* o massa tolerant, en el *Llibre de les Dones* d'Eiximenis (on naturalment hem d'entendre *ch* com *k*): «si la muyller lo veu hom de esforços e de alguna virtut, més lo amarà e-l tembrà que no farà si-l veu

un *bajocha* o una bestia, qui li lexa fer tot ço que vol».⁹

De tota manera la cosa més divulgada, fins en català, és l'aplicació vegetal, que avui a Barcelona mirem com a valenciana i de les Terres de l'Ebre. Realment allí és on té l'arrelament màxim (si bé ja hem vist que en el S. XIII era del català central); veg. precisions valencianes en el gran observador que fou Cavanilles (II, 336). Es té la impressió que el sentit propi sigui el de 'tavella', pel fet que aquest té més ampla extensió geogràfica: és avui estrany al català central i del Nord (si bé Lacavall., *Gazoph.*, 1695, que porta mots de l'ús comú del Princ., el porta com a «tavella de llegum, *siliqua*, *formar-se en bajoca*: tavellar», ja «les *bajoques* de tots los llegums»: *siliqua* a. 1575, On. Pou, 326), però en tot cas és ben viu a les Balears (ja en el *DFgra.*, «cloveya tenta llarga y ampla, de *guisante*, fesols, faves tenres, etc.» i hi afegeix que de vegades pot ser «una clovela curta i redona», o *cloveya de clavell* «bellota», i *bajoca de ciuró*); i en cat. occid. se sent pertot des de l'Urgell, el Camp i el Priorat («tavella de les faves i pèsols» me'l definien a la Vilella Baixa) cap al Sud fins endins del País Valencià.

En aquest país és, però, la mongeta mateixa, des de Castelló fins a l'Horta i al Xúquer almenys, i més enllà. Hi ha especialitats: a Gandia anoto «fats, *bajoqueta*, pebrars» com a especialitat de la cuina local, ço que recorda el diminutiu *bajocó* que a la capital mateixa és una varietat molt fina (*AlcM*) i que «junt amb el pollastre i el conill és un dels ingredients tradicionals de la *paella*»;¹⁰ d'altra banda el mot, localment, es pot aplicar a d'altres hortalisses: «pebreres o *bajòques*, com dihuven per allí [Alcoi, crec] als pimentons» (MGadea, *T. del Xè* I, 28). Cap a Ponent l'àrea del mot desborda de Nord a Sud tot el límit del català, car també a la Manxa és corrent *bajoca* per 'mongeta tendra' (Zamora, *Habla Albaceteña*, *RFE* xxvii, 245), i més a Múrcia, on és *bajoca* o *bachoca* 'tavella de llegum', però és sobretot a l'Aragó on penetra profundament: *bachoca* 'tavella de mongeta sense gra' a tots els pobles de les valls de Gistau i de Bielsa, a Binèfar i Llitera «la càpsula de todas las legumbres, cultivadas o silvestres», incloent-hi la de l'argelaga (com mostra el proverbi que cito després, i que Coll Altabás també registra allí); d'altra banda a Casp *bachocuera* (que a la Puebla de Ixar té aquell valor) designa la mongetera (Casacuberta, *BDC* xxiv, 161a), i Boroa registrà, com a aragonès sense precisions, *bachoca* «cierta clase de judía que no se conserva seca, i se come comúnmente sin desgranar, a medio seco».

Es podria creure que en tots aquests llocs el mot sigui degut a una extravasació del lèxic català, que també s'hauria produït des del Pallars a Aran i alguna vall gascona veïna: en efecte, en aranès *bazòka* només s'usa en el parlar de Pujòlo, la part més alta, i per a la tavella seca de la mongeta i de la ginestera; a la Vatmala és el masculí *bazòk* el que val «cosse de fève» (*ALF*, s. v. *cosse*, punt 782), i a Castilhon de